

Πρόσφατες εξελίξεις της συγκριτικής φιλολογίας στη Μεγάλη Βρετανία. Μια σύντομη επισκόπηση*

Εισαγωγή

Με την εισήγησή μου θα προσπαθήσω να απεικονίσω το ασταθές έδαφος της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία κατά τα τελευταία είκοσι πέντε έτη, επικεντρώνοντας την προσοχή μου στις αλλαγές που έχουν επισυμβεί στο πεδίο της, τόσο λόγω των εσωτερικών ζυμώσεών του, όσο και εξαιτίας των κατευθύνσεων που ακολουθούν πολλά πανεπιστήμια υπό την πίεση πολιτικών, θεσμικών και κοινωνικοπολιτισμικών παραγόντων.

Προηγουμένως θα ήθελα να κάνω δύο διευκρινίσεις. Η πρώτη είναι ότι το να προσπαθήσει να επισκοπήσει κανείς τη Συγκριτική Φιλολογία από ένα σημείο το οποίο βρίσκεται εντός του πεδίου της συνεπάγεται ένα βαθμό μεροληψίας τόσο ως προς τον τρόπο με τον οποίο την εννοεί όσο και ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα την παρουσιάσει. Από την άποψη αυτή η επισκόπησή μου δεν θα είναι ουδέτερη. Η δεύτερη διευκρίνιση είναι ότι εκτός από δύο σύντομα διαγράμματα, τα οποία δημοσίευσε η E.S. Shaffer¹, εκδότρια του περιοδικού *Comparative Criticism*, που είναι το επίσημο όργανο της Βρετανικής Εταιρείας Συγκριτικής Φιλολογίας (British Comparative Literature Association), επισκοπήσεις της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια δεν έχουν επιχειρηθεί. Με αυτό δεν θα ήθελα να πω ότι η εισήγησή μου φιλοδοξεί να είναι πλήρης. Εκείνο στο οποίο αποβλέπει είναι κυρίως να περιγράψει τις τροποποιήσεις που παρατηρούνται σ' αυτή την περιοχή των λογοτεχνικών σπουδών και την ποικιλία των συγκριτικών κατευθύνσεων, η οποία δεν επιτρέπει τη διαγραφή κάποιου κυρίαρχου συγκριτικού μοντέλου. Καθώς η ποικιλία αυτή είναι εξαιρετικά μεγάλη, η περιγραφή μου θα είναι αναγκαστικά επιλεκτική και συνοπτική.

* Ανακοίνωση στη Β' ημερίδα που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας με θέμα «Σύγχρονες τάσεις της Συγκριτικής Γραμματολογίας», Αθήνα 18.10.1997.

Η Συγκριτική Φιλολογία στη Βρετανία κατά τη δεκαετία του 1970.

Η εποχή της θεωρίας

Το διάγραμμά μου έχει ως αφετηρία τις αρχές της δεκαετίας του 1970, συγκεκριμένα το 1973, έτος δημοσίευσης ενός βιβλίου σημαντικού για τα βρετανικά συγκριτικά πράγματα, του *Comparative Literary Studies: An Introduction* του Siegbert Prawer². Ο ορισμός του Prawer για τη Συγκριτική Φιλολογία αποκλίνει τόσο από τη γαλλική όσο και από την αμερικανική της έννοια. Για τον Prawer Συγκριτική Φιλολογία είναι η «εξέταση των λογοτεχνικών έργων (περιλαμβανομένων και κειμένων της λογοτεχνικής θεωρίας και κριτικής) σε περισσότερες από μία γλώσσες διά της μελέτης των αντιθέσεων, των αναλογιών, των πηγών ή της επίδρασης ή είναι η σπουδή των λογοτεχνικών σχέσεων και της λογοτεχνικής επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες ομάδες που μιλούν διαφορετικές γλώσσες»³. Σύμφωνα με τις αρχές αυτού του ορισμού, ο συγκριτολόγος μπορεί να πραγματεύεται μία μόνο εθνική λογοτεχνία (απόκλιση από το γαλλικό μοντέλο). Βλέπουμε ακόμη ότι όσο επωφελής και αν μπορεί να θεωρηθεί ο αμερικανικός τύπος σύγκρισης ανάμεσα στη λογοτεχνία και σε άλλες περιοχές της γνώσης, ο Prawer δεν τον περιλαμβάνει στον ορισμό του, γιατί θεωρεί ότι η πρώτη προτεραιότητα του συγκριτολόγου είναι η περιγραφή και η διάκριση του πεδίου του από το πεδίο των άλλων λογοτεχνικών σπουδών (αυτό δεν σημαίνει ότι διαφωνεί με το αμερικανικό μοντέλο).

Χωρίς να υποτιμά την υψηλή πολιτισμική παράδοση και τα λογοτεχνικά έργα του κανόνα ή τα «κλασικά εθνικά έργα», που αποτελούν τη βάση του συγκριτικού πεδίου, ο Prawer περιορίζει το παραδοσιακό τους μονοπώλιο και δηλώνει ότι ο συγκριτολόγος θα μπορούσε να εξετάζει και «ταπεινότερα είδη γραφής, όπως είναι τα διασκεδαστικά και τα διδακτικά»⁴. Επιπλέον, αμφισβητεί τον κυρίαρχο και περιοριστικό ευρωκεντρισμό της Συγκριτικής Φιλολογίας ζητώντας την επανεξέταση όχι μόνο των ατομικών έργων αλλά και του εθνικού corpus. Ο Prawer επισημαίνει τον ανομοιογενή χαρακτήρα αυτού του τελευταίου και ότι η «εθνικότητα» και η «κουλτούρα» θα πρέπει να προσεγγίζονται ως ένα είδος μυθοπλασίας ή ως κατασκευή. Έτσι, η Συγκριτική Φιλολογία αναδιαμορφώνει το υλικό της μέσα από αρχές υπερεθνικές και καθολικές, οι οποίες υπονομεύουν την αυτάρκειά της και τον αυτάρεσκο επαρχιωτισμό της.

Η κύρια συμβολή του Prawer βρίσκεται στην έννοια της συμπαράθεσης (*placing*), την οποία η Bassnett αναγνώρισε αργότερα ως «την πλέον πρωτότυπη συμβολή της Βρετανίας στη μελέτη της Συγκριτικής Φιλολογίας»⁵. Η συμπαράθεση είναι «ο αμοιβαίος φωτισμός διαφόρων κειμένων, ή σειρών κειμένων, εξεταζομένων το ένα δίπλα στο άλλο. Η μεγαλύτερη εμβάθυνση επιτυγχάνεται όταν συμπαραθέτουμε έναν αριθ-

μό (συχνά πολύ διαφορετικών) έργων, συγγραφέων και λογοτεχνικών παραδόσεων»⁶. Η μελέτη του ιστορικού και πολιτισμικού πεδίου διά της συμπαραθέσως και η εξήγηση διά της διαπολιτισμικής ερμηνείας συνεχίστηκαν αργότερα από την Bassnett⁷, η οποία υπογράμμισε τη μετατόπιση της προσοχής από την «εσωτερική» εξέταση της λογοτεχνίας προς μια «εξωτερική» εξέταση, που οδηγεί πέρα από τα όρια της καθαρής λογοτεχνικής ανάλυσης στη μελέτη των σχέσεων της λογοτεχνίας με τα ιστορικά και πολιτισμικά της συμφραζόμενα.

Η αλλαγή νοοτροπίας στο χώρο της βρετανικής Συγκριτικής Φιλολογίας, δηλαδή η απομάκρυνση από την κυρίαρχη ως τα τέλη της δεκαετίας του '60 ουμανιστική συγκριτική παράδοση⁸ (που θεωρούσε τη λογοτεχνία ως μια παρακαταθήκη ανθρώπινων αξιών ή ως έναν πολιτισμικό φορέα, ευρωκεντρικό ως προς τη φύση του και περιορισμένο στην υψηλή λογοτεχνία, η οποία κυριαρχούσε στα τέλη του 1960 στη Βρετανία), εκδηλώνεται στα περιοδικά *Comparison* (1975-1982)⁹ και *Comparative Criticism* (1979 και εξής)¹⁰, τα οποία εκδόθηκαν ως συνακόλουθα της ίδρυσης της BCLA (1975). Τα περιοδικά παρακάμπτουν το θέμα του ορισμού της Συγκριτικής Φιλολογίας, το οποίο ταλάνιζε τους συγκριτολόγους επί έτη, και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συγχρονική μελέτη των ποικίλων μορφών της θεωρίας, από τη μαρξιστική ως τη μεταμοντέρνα, στη διερεύνηση των σχέσεων του λογοτεχνικού κανόνα με το παραδοσιακό corpus των λογοτεχνικών σπουδών και τη διεπιστημονικότητα. Η θεωρία φαίνεται να καταλαμβάνει την κυρίαρχη θέση, παρ' ότι το πεδίο δεν καλύπτεται ολοκληρωτικά από αυτήν και παρ' ότι η εικόνα του είναι εκείνη ενός ποικιλότροπου κριτικού χώρου, στον οποίο συνυπάρχουν διαφορετικές κατευθύνσεις συνδιαλεγόμενες με παραδοσιακότερες προσεγγίσεις.

Η Συγκριτική Φιλολογία στη Βρετανία στη δεκαετία του 1980.

Η εποχή των Μεταφραστικών Σπουδών (Translation Studies)

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 η άνθηση της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία, που είχε οδηγήσει στην κατάλυση των ακαδημαϊκών στεγανών και στη διεπιστημονική αναζήτηση, υποχώρησε εξαιτίας της γενικότερης οικονομικής κρίσης, η οποία είχε ποικίλες επιπτώσεις στην πανεπιστημιακή ζωή: περικοπή δαπανών, επανασύσταση των γνωστικών περιχαράκώσεων, υπονόμευση των μικρών τμημάτων που καλλιεργούσαν τη μελέτη «ησσόνων λογοτεχνιών» με διεπιστημονικές συνήθως πρακτικές, περιορισμός στα όρια των εθνικών λογοτεχνιών, που ανάγκαζε τους συγκριτολόγους να εργάζονται σε άλλα τμήματα ή υπό άλλο όνομα ή ακόμη και να αναστείλουν τις συγκριτικές τους ενασχολήσεις¹¹.

Καλλιεργούμενη υπό άλλες ονομασίες — ακόμη και υπό εκείνη της Αγγλικής Φιλολογίας— η Συγκριτική Φιλολογία έπρεπε «να αγωνιστεί

για να διατηρήσει το πεδίο της ως το θεσμικό πεδίο το γνωστό με το όνομα «Συγκριτική Φιλολογία»¹² και ν' αντισταθεί στην πίεση των νεωτερικών κατευθύνσεων, που απειλούσαν να αλλάξουν γρήγορα το συγκριτικό σκηνικό. Μία από αυτές τις κατευθύνσεις ήταν και ένα σχήμα Μεταφραστικών Σπουδών¹³, που είχε ως αντικείμενο αποκλειστικά τη λογοτεχνική μετάφραση και το οποίο ακολουθούσε το μοντέλο που είχαν διαμορφώσει σε διάφορες χώρες γνωστοί πανεπιστημιακοί, όπως οι James Holmes, André Lefevere και Raymond van den Broeck στην Ολλανδία και στο Βέλγιο, οι Itamar Even-Zohar και Gideon Toury στο Ισραήλ και η Susan Bassnett στην Αγγλία.

Στη Βρετανία το σχήμα αυτό συναρτήθηκε αυτομάτως με τη Συγκριτική Φιλολογία και θεωρήθηκε κλάδος της, πρώτον λόγω της συγκριτικής διαμόρφωσης των εκπροσώπων του, δεύτερον λόγω των ιδιαίτερων σχέσεών του με τις αναζητήσεις των μελετητών των Κάτω Χωρών, οι οποίες, παρ' ότι ολιστικές, χαρακτηρίζονταν από ένα λογοτεχνικοκεντρισμό, και τρίτον λόγω της υιοθέτησης πρακτικών όμοιων με εκείνες της Συγκριτικής Φιλολογίας, παρ' ότι εφαρμόζονταν στο χώρο της μελέτης των λογοτεχνικών μεταφράσεων¹⁴. Άλλωστε η μετάφραση, μολονότι δεν υπήρξε ποτέ το σημείο εστίασης της Συγκριτικής Φιλολογίας, βρισκόταν πάντοτε στο πεδίο της ως μέρος της μελέτης των επιδράσεων, μεσολαβητής εκ των ων ουκ άνευ στη μετανάστευση θεμάτων και μοτίβων.

Οι Μεταφραστικές Σπουδές που θεωρούνται συνήθως κλάδος της Συγκριτικής Φιλολογίας¹⁵, έστω ακραίως¹⁶, εισήχθησαν στη Βρετανία από τη Susan Bassnett με το προκλητικό βιβλίο της *Translation Studies* (1980), με το οποίο διακηρύσσεται η απεξάρτησή τους από τη Συγκριτική Φιλολογία¹⁷ και η εφαρμογή μιας ιστορικής, μη αξιολογικής προσέγγισης, προσανατολισμένης στη μελέτη της λειτουργίας των μεταφράσεων στη γλώσσα-στόχο. Το καινοφανές αυτό γνωστικό πεδίο πλουτίστηκε με νέες ιδέες και νέα ορμή από τον Φλαμανδό Theo Hermans, θεωρούμενο ιδρυτή της Σχολής της Χειραγώγησης και εκδότη του περιοδικού *New Comparison*, που είναι «ο άμεσος διάδοχος του *Comparison*»¹⁸ και που η έκδοσή του συνεχίζεται έως σήμερα. Τη Σχολή της Χειραγώγησης αποτελούν όχι μόνο Βρετανοί (Susan Bassnett, Leon Burnett) ή εργαζόμενοι στη Βρετανία μεταφρασεολόγοι/συγκριτολόγοι (Theo Hermans) αλλά και μεταφρασεολόγοι/συγκριτολόγοι που βρίσκονται σε διάφορες χώρες¹⁹, και οι οποίοι συμμαρίζονται τις αρχές της, που περιγράφονται ως εξής:

Η θεώρηση της λογοτεχνίας ως περίπλοκου και δυναμικού συστήματος· η πεποίθηση ότι θα έπρεπε να υπάρχει μια διαρκής συνομιλία μεταξύ θεωρητικών προτύπων και πρακτικών εφαρμογών· η περιγραφική, επικεντρωμένη στη γλώσσα-στόχο, λειτουργική και συστημική προσέγγιση της λογοτεχνικής μετάφρασης· και το ενδιαφέρον για τις

νόρμες και τους περιορισμούς που καθορίζουν την παραγωγή και την πρόσληψη των μεταφράσεων, τη σχέση ανάμεσα στη μετάφραση και σε άλλους τύπους κειμενικής επεξεργασίας και τη θέση και τον ρόλο των μεταφράσεων, τόσο μέσα στο πλαίσιο μιας ορισμένης λογοτεχνίας όσο και κατά τη συνομιλία μεταξύ λογοτεχνιών²⁰.

Η πεποίθηση της Σχολής της Χειραγώγησης ότι η λογοτεχνία είναι ένα ιεραρχικά δομημένο σύστημα βασίζεται κυρίως σε ιδέες που ανέπτυξε ο Itamar Even-Zohar στο Ισραήλ. Οι απόψεις του Even-Zohar για τη λογοτεχνία ως σημειωτικό φαινόμενο, ως ένα σύστημα συστημάτων, ένα πολυσύστημα²¹ χαρακτηριζόμενο από δυναμικές εσωτερικές αντιθέσεις, ανταγωνιστικές τάσεις και συνεχείς μετατοπίσεις των στοιχείων του, και όχι ως ένα σύνολο στατικών, αυτόνομων στοιχείων προς χρήση των θιασωτών του κανόνα, αποτέλεσαν τη σπονδυλική στήλη των Μεταφραστικών Σπουδών.

Σύμφωνα με τη Σχολή της Χειραγώγησης, η οποία επικεντρώνει την προσοχή της στη λογοτεχνική μετάφραση²², «κάθε μετάφραση συνεπάγεται ένα βαθμό χειραγώγησης του κειμένου της γλώσσας-πηγής για κάποιον σκοπό»²³ — και είναι αυτή η ιδιαίτερη έμφαση στη χειραγώγηση που έδωσε το όνομα στη Σχολή. Η θεωρία του πολυσυστήματος παρέχει μόνο ένα πλαίσιο για τη συλλογή, την κατηγοριοποίηση και την εξήγηση των εμπειρικών δεδομένων και εφαρμόζεται μόνο στον βαθμό που επιβεβαιώνεται από τις συγκεκριμένες μελέτες. Διαφορετικά, τροποποιείται για να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες και να επανακτήσει τον ευριστικό της χαρακτήρα. Η μεταφρασμένη λογοτεχνία μελετάται με τρόπο που να αποκλείει τις προδιαγραφές και να ευνοεί το διάλογο ανάμεσα στη θεωρία (κυρίως γλωσσολογικής προέλευσης) και στην εμπειρία (των επαγγελματιών, κυρίως, μεταφραστών). Τα συνταγολόγια για τους μελλοντικούς μεταφραστές απορρίπτονται και τη θέση τους παίρνει μια περιγραφική εξέταση προσανατολισμένη στα ίδια τα κείμενα της μετάφρασης, τα οποία αποκαλύπτουν τι είναι μετάφραση σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή για μια συγκεκριμένη κοινότητα ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό οι αξιολογικές αποτιμήσεις συγκεκριμένων μεταφράσεων αποφεύγονται, όπως επίσης και οι υπερχρονικοί και ουσιοκεντρικοί²⁴ ορισμοί της μετάφρασης. Απεναντίας, προβάλλεται η ιδέα ότι η κατηγορία «μετάφραση» δεν είναι κάτι το οριστικά παγιωμένο αλλά είναι πολιτισμικά καθορισμένη, και ότι ο ορισμός της προσδιορίζει τον χώρο μιας συγκεκριμένης κουλτούρας, την εικόνα που έχει αυτή για τον εαυτό της και τη σχέση της με την πολιτισμική ετερότητα. Η εποχή της μετάφρασης καθορίζεται και οριοθετείται αφενός από την «μεταφραστική συμπεριφορά», δηλαδή από τη διαδικασία της λήψης αποφάσεων, όπως αυτή εκδηλώνεται στις κειμενικές στρατηγικές που χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένα κείμενα και καθορίζουν τη μορφή

της μετάφρασης (από το στάδιο της επιλογής ως το στάδιο της πρόσληψης), και αφετέρου από τη μελέτη της λειτουργίας μιας μετάφρασης στον πολιτισμικό χώρο της γλώσσας-στόχου. Στην πρώτη περίπτωση το κέντρο του ενδιαφέροντος εντοπίζεται στις νόρμες²⁵ και στις συμβάσεις που καθορίζουν τη μεταφραστική πολιτική, οριοθετούν το μεταφραστικό πεδίο και φυλάττουν την περιμέτρο του. Οι νόρμες συμπυκνώνουν συλλογικές προσδοκίες και οδηγίες για τη μετάφραση. Αποτελούν εσωτερικευμένα σχήματα ορθότητας και κοινωνικής αποδοχής της μεταφραστικής πρακτικής και μεταγλώσσας σε μια συγκεκριμένη κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα²⁶. Στη δεύτερη περίπτωση, η μελέτη της λειτουργίας της μετάφρασης ως λόγου ενσωματωμένου στον λόγο του πολιτισμικού πεδίου της γλώσσας-στόχου παρέχει ένα παράδειγμα διαπολιτισμικής μεταφοράς από ένα σημειωτικό σύστημα σε ένα άλλο, ένα παράδειγμα που θέτει σε δοκιμασία τις πρακτικές του λόγου και τις ιδεολογικές τους παραμέτρους, καθώς περνάμε από τη μια πολιτισμική παράδοση στην άλλη.

*Η Συγκριτική Φιλολογία στη Βρετανία στις αρχές της δεκαετίας του 1990.
Η πολιτισμική στροφή*

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και ενώ η Συγκριτική Φιλολογία βρισκόταν υπό επίθεση και ήταν χωρίς ισχυρή θεσμική υποστήριξη, οι Μεταφραστικές Σπουδές, που έως τότε εθεωρούντο κλάδος της, όχι μόνο διακήρυξαν —όπως είπαμε— την ανεξαρτησία τους, αλλά και απέκτησαν την απαραίτητη υλική υποδομή για την ανάπτυξή τους: προγράμματα σπουδών, περιοδικά²⁷, συνέδρια, καθώς και ποικιλία σχολών μέσα στο πλαίσιο τους, οι οποίες έδιναν έμφαση σε διάφορες πλευρές τους (ο Roger Ellis στην ιστοριογραφία της μετάφρασης, η Mona Baker στη μελέτη του Corpus Linguistics κ.λπ.) και δημιούργησαν ένα είδος «βρετανικής χροιάς» με ποικίλες προεκτάσεις²⁸. Όταν η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1980 τελείωσε, η Συγκριτική Φιλολογία δεν βρισκόταν στον πίνακα των γνωστικών πεδίων τα οποία περιείχονταν στις τρεις Ερευνητικές Αξιολογήσεις, που διεξήχθησαν σε εθνική κλίμακα. Ήταν θεσμικώς απύσχα, μολονότι εκαλλιεργείτο υπό άλλα ονόματα ή από κοινού με τις Πολιτισμικές (Cultural Studies) και Μεταφραστικές Σπουδές. Είναι χαρακτηριστικό ότι το τέλος της κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990 βρήκε τη Συγκριτική Φιλολογία με διαλυμένο το τμήμα της στο Πανεπιστήμιο του Manchester, με καταργημένα τα προγράμματα σπουδών του Sussex (MA) και της Οξφόρδης (B.Phil.), με απώλεια της έδρας του Πανεπιστημίου East Anglia και, το σημαντικότερο, με συνενώσεις των πτυχιακών προγραμμάτων σπουδών με τις Μεταφραστικές Σπουδές (East Anglia) και με τις Πολιτισμικές Σπουδές (η Μεταπτυχιακή Σχολή Συγκριτικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του

Warwick έγινε Μεταπτυχιακή Σχολή Συγκριτικής Φιλολογίας και Βρετανικών Πολιτισμικών Σπουδών)²⁹.

Το βιβλίο της Bassnett *Comparative Literature. A Critical Introduction* (1993) περιγράφει την παρακμή της Συγκριτικής Φιλολογίας στην παραδοσιακή μορφή της και την πίεση που δέχεται στη Βρετανία (εκτός από τις Μεταφραστικές Σπουδές, για τις οποίες ήδη μιλήσαμε) από τις Πολιτισμικές (Cultural), τις Γυναικείες (Gender) και τις Μεταποικιακές (Postcolonial) Σπουδές.

Σύμφωνα με την Bassnett, η παρακμή της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Δύση³⁰ αποδεικνύεται από τον ελαττούμενο αριθμό των σπουδαστών της, από τον πολλαπλασιασμό των εκδόσεων και των προγραμμάτων λογοτεχνικής θεωρίας, που απομακρύνουν την προσοχή από τη σύγκριση των κειμένων, η οποία αναζητεί σχήματα επίδρασης και την επιβεβαίωση της καθολικής πολιτισμικής ισχύος της υψηλής λογοτεχνίας· αποδεικνύεται, ακόμη, από την απροθυμία των συγκριτολόγων να καθορίσουν το πεδίο τους και την ιδιαίτερη μεθοδολογία τους³¹, και από τη διαιώνιση της Συγκριτικής Φιλολογίας ως αντιπαραβολικής (binary) μελέτης δύο διαφορετικών συγγραφέων και κειμένων που ανήκουν σε δύο διαφορετικά συστήματα (μολονότι η έννοια του συστήματος αντιμετωπίζεται πάντοτε με προβληματικό τρόπο, γιατί δεν διευκρινίζεται αν το σύστημα είναι λογοτεχνικό, γλωσσικό, πολιτισμικό ή άλλου είδους, και ο καθορισμός των διαφορών και διαφορετικών συστημάτων παραμένει άλυτο πρόβλημα). Η Συγκριτική Φιλολογία σήμερα καλείται να δώσει προτεραιότητα στη μελέτη των συμφραζομένων της λογοτεχνικής παραγωγής και πρόσληψης, η οποία, με τη σειρά της, καλείται να υποστηρίξει μια νέα μορφή συγκριτισμού δίπλα σε παραδοσιακές (όπως λ.χ. εκείνη του George Steiner³²) μορφές, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει την πίεση που δέχεται από άλλους τρόπους άσκησης της Συγκριτικής Φιλολογίας ή —όπως θα έλεγαν άλλοι— από ισχυρότατους ανταγωνιστές.

Οι σπουδαιότερες μέθοδοι που εφαρμόζονται στη Βρετανία σήμερα στο πεδίο της Συγκριτικής Φιλολογίας είναι πολιτισμικού χαρακτήρα και συνίστανται κυρίως στο άνοιγμα των συνόρων μεταξύ των γνωστικών πεδίων, στην αναχαρτογράφησή τους και στη μελέτη της «περικειμενικότητας» (contextuality) της λογοτεχνίας, που λαμβάνει υπόψη την κουλτούρα, την ιδεολογία, τη φυλή και το φύλο εις βάρος της παλαιάς διαίρεσης κατά συγγραφείς, είδη και έθνη. Η «συμπαράθεση» (placement) των αναγνώσεων προσπαθεί να υπερβεί τα όρια της επικέντρωσης στις «εθνικές λογοτεχνίες», που είχαν επιβληθεί τον 19ο αιώνα, και να επεκτείνει την περιοχή της σύγκρισης πέρα από τις προδιαγραφές που περιόριζαν και χώριζαν τα λογοτεχνικά προϊόντα, τους πολιτισμούς, τις εθνικές ομάδες, τα φύλα και τις σεξουαλικές προτιμήσεις. Η

Συγκριτική Φιλολογία σήμερα μελετά σχήματα ομοιότητας και διαφορές όχι μόνο μεταξύ κοινωνιών αλλά και μέσα στο πλαίσιο μιας και της ίδιας κοινότητας. Οι κατασκευές της εθνικής ταυτότητας διερευνώνται εξονυχιστικά και υπογραμμίζονται οι διαφορές που υπάρχουν μέσα στο ίδιο εθνικό πολιτισμικό πλαίσιο, οι παραγόμενες από τις διαφορές του φύλου, της εθνότητας, της κοινωνικής τάξης, της θρησκείας, της αποικιοκρατικής εξάρτησης, όπως αυτές εκδηλώνονται στη γλωσσική χρήση. Έτσι, εμφανίζονται διαφορετικές λογοτεχνικές παραδόσεις και αντιφατικά είδη λόγου, κεντρικά (mainstream) και περιθωριακά, ενώ η αναθεώρηση του τρόπου σχηματισμού του κανόνα αμφισβητεί τις αντιλήψεις μας για την παραγωγή και τη συντήρηση των λογοτεχνικών αξιών.

Οι Γυναικείες Σπουδές (Gender Studies) έχουν συμβάλει τα μέγιστα στη μετατόπιση της προσοχής από τα υπερεθνικά στοιχεία στις διαφορές που υπάρχουν μέσα σε μια εθνική κουλτούρα. Ενώ η Συγκριτική Φιλολογία στην παραδοσιακή αντίληψή της έχει στραμμένη την προσοχή της στα λογοτεχνικά είδη και μοτίβα και στην υψηλή λογοτεχνία, οι Γυναικείες Σπουδές προτείνουν το φύλο ως μια κατηγορία λογοτεχνικής παραγωγής και πρόσληψης, ανιχνεύουν διαφορετικά ρεύματα μέσα σε ένα και το αυτό κίνημα, υπονομεύουν κάθε ομοιογενή ορισμό της εθνικής ταυτότητας, αμφισβητούν τον κανόνα των μεγάλων, λευκών, αρρένων δασκάλων και τον ανδρικό προσανατολισμό της πολιτισμικής ιστορίας — και το κυριότερο, χωρίς καθόλου να αισθάνονται την ανάγκη να προσφύγουν στη Συγκριτική Φιλολογία.

Η Μεταποικιακή (Postcolonial) κριτική, τέλος, ως η νέα διαπολιτισμική κριτική³³ που ασχολείται με τα προβλήματα πολιτισμικής ταυτότητας, εθνικότητας, λογοτεχνικών κανόνων, πολιτικών επιπτώσεων της πολιτισμικής επίδρασης και λογοτεχνικής ιστορίας και περιοδολόγησης, προσαρτά περιοχές που παραδοσιακά ανήκαν στη Συγκριτική Φιλολογία και οικειοποιείται την ιστορική της κληρονομιά. Αναδιαμορφώνει τις γεωγραφικές περιοχές³⁴, επανακαθορίζει τα κέντρα και τις περιφέρειες, καταδεικνύει τις πολιτισμικές προκαταλήψεις των χαρτογράφων και των ταξιδιογράφων, αμφισβητεί την υποτιθέμενη καθολικότητα της λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής ιστορίας και προσπαθεί να αποκτήσει επίγνωση της ετερότητας και του υποκειμένου, με άλλα λόγια επαναπροσδιορίζει όλα τα θέματα της Συγκριτικής Φιλολογίας.

Συμπέρασμα

Οι συγκριτολόγοι είχαν πάντοτε την τάση να κινούνται διεπιστημονικά ωθούμενοι από τις προοδευτικές αναζητήσεις των λογοτεχνικών σπουδών και από τις συνεχείς τροποποιήσεις του παραδείγματος. Η παρούσα στιγμή της διεπιστημονικότητας (interdisciplinarity) και οι σημαντικές αλλαγές που έχουν επισυμβεί στη συγκριτική νοοτροπία συνθέτουν

την είσοδο της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία σε μια νέα εποχή. Οι αλλαγές οι οφειλόμενες στις ριζικές αναθεωρήσεις των δυτικών πολιτισμικών μοντέλων από μη Ευρωπαίους συγκριτολόγους, στην υπέρβαση των ορίων μεταξύ των γνωστικών πεδίων διά των ερμηνειών που προσφέρουν οι Πολιτισμικές, οι Γυναικείες και οι Μεταποικιακές Σπουδές, και τέλος στην ανάπτυξη των Μεταφραστικών Σπουδών, που μελετούν τη μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων από ένα πολιτισμικό σύστημα σε ένα άλλο, καθιστούν την αναγεωγράφιση της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία αναγκαία.

Σημειώσεις

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Theo Hermans, του οποίου η βοήθεια και τα κριτικά σχόλια έκαναν δυνατή αυτή την ανακοίνωση.

¹ E.S. Shaffer, "Comparative Literature in Britain", *Comparative Criticism*, 1(1979)· βλ. και "Comparative Literature in Britain and Europe", *Comparative Criticism*, 15(1993), xv-xxiv.

² Ο Ulrich Weisstein λέει για το συγκεκριμένο έργο: «Το βιβλίο του Prawer παραμένει η μόνη ανεπιφύλακτα αποδεκτή Εισαγωγή που εμφανίστηκε στις Βρετανικές Νήσους»· βλ. Ulrich Weisstein, "Susan Bassnett, *Comparative Literature: A Critical Introduction*", *New Comparison* 21 (Spring 1996), σελ. 184.

³ S.S. Prawer, *Comparative Literary Studies: An Introduction*, London: Duckworth, 1973, σελ. 8.

⁴ Ο.π., σελ. 10.

⁵ Susan Bassnett, *Comparative Literary Studies: A Critical Introduction*, Oxford: Blackwell, 1993, σελ. 42.

⁶ S.S. Prawer, ό.π., σελ. 144.

⁷ Susan Bassnett, *Comparative Literature. A Critical Introduction*, Oxford:

Blackwell, 1993, ιδιαίτερα το κεφάλαιο "Comparing the Literatures of the British Isles", σελ. 48-69.

⁸ Εκπρόσωποι της «παλιάς φρουράς» της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία κατά το τέλος της δεκαετίας του 1960, που τα βιβλία τους αποτέλεσαν τις δύο επί του θέματος Εισαγωγές από την εποχή του Posenett, ήταν οι C.L. Wrenn και Henry Gifford. Το *The Idea of Comparative Literature* (1968) του Wrenn δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επαρκής εισαγωγή. Το βιβλίο όμως του Gifford *Comparative Literature* (1969), παρά τα επικριτικά σχόλια του Weisstein, συνοψίζει την ουμανιστική παράδοση της Συγκριτικής Φιλολογίας στη Βρετανία.

⁹ Το περιοδικό *Comparison* εκδόθηκε το χειμώνα του 1975 από τη Susan Bassnett. Εξέδωσε το 13ο, και τελευταίο, τεύχος του το 1982. Ήταν το πρώτο συγκριτολογικό περιοδικό που εμφανίστηκε μετά το *Compar-*

- ative Literature Studies* (1940-1946), το οποίο είχε υποκαταστήσει προσωρινά τη *Revue de Littérature Comparée*.
- ¹⁰ Το *Comparative Criticism*, που διευθύνεται από την E.S. Shaffer, είναι το επίσημο όργανο της BCLA από το 1979.
- ¹¹ Αυτό συνέβη με την περίπτωση του περιοδικού *Comparison*.
- ¹² E.S. Shaffer, "Comparative Literature in Britain and Europe", *Comparative Criticism*, 15(1993), xix.
- ¹³ Το αίτημα για ένα νέο, ανεξάρτητο «γνωστικό αντικείμενο που θα ασχολείται με τα προβλήματα που γεννιούνται από την παραγωγή και την περιγραφή των μεταφράσεων», και το οποίο θα γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στη λογοτεχνική και σε κάθε άλλου είδους μετάφραση, που θα μελετά τόσο τη θεωρία όσο και την πρακτική της μετάφρασης, θα αντλεί από παρακείμενα γνωστικά πεδία έννοιες και μεθόδους χωρίς να γίνεται μια υποδιαίρεση της γλωσσολογίας και, τέλος, θα αγκαλιάζει όλο το φάσμα της γλώσσας υλοποιήθηκε από φιλόλογους που εργάζονταν στις Κάτω Χώρες: από τους James Holmes, André Lefevere και Raymond van den Broeck. Ο όρος «Μεταφραστικές Σπουδές» (*Translation Studies*) επελέγη από τον Holmes για να δηλώσει την προβληματική του νέου γνωστικού πεδίου και παρουσιάστηκε με το γνωστό κείμενο "The name and Nature of Translation Studies". *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam: Rodopi, 1988, σελ. 65-80 και André Lefevere, "Translation Studies: The Goal of the Discipline", στο James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds), *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies with a Basic Bibliography of Books on Translation Studies*, Leuven: Acco, 1978, σελ. 234-235.
- ¹⁴ Οι Μεταφραστικές Σπουδές αναλύουν και περιγράφουν διαφορετικές μεταφράσεις του ίδιου πρωτοτύπου (ωστόσο όχι επί αξιολογικής βάσεως), εξετάζουν την πρόσληψη, καθώς και τη λειτουργία των μεταφράσεων στη διαμόρφωση ολόκληρων λογοτεχνικών συστημάτων, και επιχειρούν επισκοπήσεις του ρόλου της μετάφρασης σε ευρέα ιστορικά συμφραζόμενα.
- ¹⁵ Βλ. Mary Snell-Hornby, *Translation Studies. An Integrated Approach*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1988, σελ. 22-26.
- ¹⁶ Gyorgy Vajda & Janos Riesz, *The Future of Literary Scholarship. Die Zukunft der Literaturwissenschaft. L' Avenir des sciences littéraires*, Frankfurt a.M.: Lang, Bayreuther Beiträge zur Literaturwissenschaft 7, 1986.
- ¹⁷ Η Bassnett υποστηρίζει ότι «Η Συγκριτική Φιλολογία πρέπει να θεωρηθεί κλάδος του πολύ ευρύτερου πεδίου των Μεταφραστικών Σπουδών» και ότι «οι Μεταφραστικές Σπουδές αποτελούν πράγματι ένα αυτοτελές γνωστικό πεδίο· όχι έναν επιμέρους κλάδο των συγκριτικών λογοτεχνικών σπουδών, ούτε μια ιδιαίτερη περιοχή της γλωσσολογίας, αλλά ένα ευρύτατα περίπλοκο πεδίο με πολλές και μακρές διακλαδώσεις»: βλ. Susan Bassnett, *Translation Studies*, rev. ed., London: Routledge, 1991, σελ. xi, 1. Οι ίδιες απόψεις εκφράζονται και στο βιβλίο της *Comparative Literature*. Ό.π. σελ. 12, 161.
- ¹⁸ Βλ. το προγραμματικό άρθρο του *New Comparison*, 1 (Summer 1986). Δεν είναι σύμπτωση ότι το πρώτο τεύχος

- του περιοδικού είναι αφιερωμένο στις Μεταφραστικές Σπουδές.
- ¹⁹ Στις Κάτω Χώρες (Katrin van Bragt, Raymond van den Broeck, Lieven D'hulst, Hendrik van Gorp, José Lambert), στο Ισραήλ (Gideon Toury) και στη Βόρεια Αμερική (André Lefevere, Maria Tymoczko).
- ²⁰ Theo Hermans (ed.), *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, London: Croom Helm, 1985, σελ. 10-11.
- ²¹ Itamar Even-Zohar, "Polysystem Theory", *Poetics Today*, 11:1, (Spring 1990), σελ. 9-26. Η πρώτη μορφή αυτού του κειμένου δημοσιεύτηκε, με τον ίδιο τίτλο, στο περιοδικό *Poetics Today*, 1979 I, 1-2:287-310.
- ²² Για το ρόλο της λογοτεχνικής μετάφρασης στο Λογοτεχνικό Πολυσύστημα βλ. Itamar Even-Zohar, "The position of Translated Literature within the Literary Polysystem", *Poetics Today*, 11:1, (Spring 1990), σελ. 45-51· πρωτοδημοσιεύτηκε στο James S. Holmes, José Lambert, Raymond van den Broeck (eds), *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, Leuven: Acco, 1978, σελ. 117-127.
- ²³ Theo Hermans (ed.), *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, London: Croom Helm, 1985, σελ. 11.
- ²⁴ Για τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα του ορισμού της μετάφρασης, βλ. Theo Hermans, "Translation's Representations", *Σύγκριση*, 9(1998), σελ. 14-30.
- ²⁵ Περισσότερα για τις νόρμες, βλ. Theo Hermans, "Translational Norms and Correct Translations", στο Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naaijken (eds), *Translation Studies: The State of the Art*, Amsterdam: Rodopi, 1991, σελ. 155-169.
- ²⁶ Παρ' ότι οι νόρμες και οι συμβάσεις φυλάσσουν προσεκτικά τα συστημικά σύνορα, η τελική απόφαση του μεταφραστή θα μπορούσε να είναι μια περίπλοκη μείξη παραγόντων που εμπλέκει άλλα στοιχεία του συστήματος: πραγματολογικά (ο σκοπός της μετάφρασης, το κοπιράιτ, η παραγγελία), διανοητικά (ιδέες που παράγονται από την επαφή με λογοτεχνικά ή εξωλογοτεχνικά συστήματα, ή από την επαφή με εξωσυστημικές ή διασυστημικές λογοτεχνικές ιδέες), στοιχεία του κανόνα ή εκτός του κανόνα — που θέτουν τους όρους του μεταφραστικού παιχνιδιού.
- ²⁷ *Translation and Literature*, με διευθυντή τον Stuart Gillespie και έδρα το Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. *The Translator. Studies in Intercultural Communication*, με διευθύντρια τη Mona Baker.
- ²⁸ Οι αγγλικές Μεταφραστικές Σπουδές ενισχύθηκαν και από το Βρετανικό Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης.
- ²⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. E.S. Shaffer, "Comparative Literature in Britain and Europe", *Comparative Criticism*, 15 (1993), xvii-xviii.
- ³⁰ Παρ' ότι στη Δύση βρίσκεται σε κατάσταση παρακμής, σε χώρες όπως η Κίνα, η Βραζιλία, η Ινδία, σε μερικές αφρικανικές και στις πρώην κομμουνιστικές χώρες η Συγκριτική Φιλολογία είναι σε άνθηση —ιδιαίτερα με τη μορφή των Μεταποικιακών Σπουδών— γιατί συνδέεται με θέματα εθνικής, γλωσσικής και ιστορικής ταυτότητας και με τη μελέτη των ξένων παραδόσεων που επιβλήθηκαν επί των γηγενών. Το όλο τοπίο θυμίζει τις αρχές της Συγκριτικής Φιλολογίας (19ος αιώ-

νας), όταν χαράσσονταν εθνικά σύνορα και τα ερωτήματα της εθνικής πολιτισμικότητας ήταν φλέγοντα.

³¹ Η Bassnett παρακάμπτει συνειδητά το φαινόμενο που ο René Wellek περιγράφει το 1950 ως «κρίση της Συγκριτικής Φιλολογίας» και το οποίο ο George Steiner αναδιατυπώνει το 1996 με τη μορφή οντολογικών ερωτημάτων για τη φύση και τη μεθοδολογία της. Ο Steiner σε μίαν εναρκτήρια διάλεξη με τον εύγλωττο τίτλο «Τι είναι η Συγκριτική Φιλολογία» αναρωτιέται: «Όμως είναι η Συγκριτική Φιλολογία ένα γνωστικό πεδίο; Μπορεί να διακρίνει τον εαυτό της από τις πρακτικές της σύγκρισης, των παράλληλων και αντιθετικών αναγνώσεων και της πρόσληψης, τις οποίες ανέφερα εν συντομία και οι οποίες αποτελούν φυσικό τμήμα κάθε επαρκώς πληροφορημένης εγγραμματοσύνης; [...] Οι σύντομες απαντήσεις που θέλω να προσπαθήσω να δώσω σ' αυτό το επίμονο ερώτημα είναι απόπειρες απαντήσεων. Είναι αναγκαστικά προσωπικές. Δεν μπορούν να ελπίζουν ότι θα μιλήσουν γι' αυτό το υβριδικό και πρωτεύικό πεδίο ως σύνολο», («What is Comparative Literature?», *Comparative Criticism*, 18 (1996), σελ. 163.

³² Η επέκταση των σκοπών της Συγκριτικής Φιλολογίας δεν σημαίνει

αναγκαστικά την απόρριψη κάθε παραδοσιακού μοντέλου. Απεναντίας, θα λέγαμε ότι στην περίπτωση της Bassnett υπάρχει ένας συμβιβασμός μεταξύ των ανανεωτικών τάσεων και των παλαιού τύπου πρακτικών. Α.χ. η Bassnett διατηρεί την παλαιά κατηγορία της Θεματικής (Thematics), την οποία καλλιέργησε στο παρελθόν ο Raymond Trousson, και των Ταξιδιωτικών Αφηγήσεων (Travellers' Tales), που οι Jean-Marie Carré και M.-F. Guyard διέδωσαν υπό το όνομα της Εικονολογίας, για να τις ανανεώσει με στοιχεία από τις Μεταποικιακές και τις Γυναικείες Σπουδές.

³³ Για μια ανάλυση του μεταποικιακού κόσμου με παραδείγματα από την Νότια Αμερική, την Αφρική και την Καραϊβική, βλ. Susan Bassnett, *Comparative Literature*. Ό.π. σελ. 70-91.

³⁴ Η Bassnett αναλύει τις ιδεολογικές και πολιτικές παραμέτρους της αναγεωγράφησης στο δοκίμιό της "At the edges of the world: drawing new maps", *Comparative Criticism*, 15 (1993), σελ. 35-36. Βλ. ακόμη, "Constructing Cultures: the Politics of Travellers' Tales", στο *Comparative Literature*. Ό.π. σελ. 92-114.

Abstract

Morphia MALLI: *Recent developments in Comparative Literature in Britain*

This paper examines the development of Comparative Literature as an academic discipline in Britain since the 1970s, emphasising on the shifts occurred partly because of sociocultural reasons and partly because of significant alterations in comparative mentality. It tries to demonstrate how the political and financial pressure as well as the multicultural environment in Britain led to a revision of the conception of literature and culture that changed the comparative field.

